

Og sandet dæmpedes

Af Hans Thuesen og Ejvind Christensen.

Når man kommer kørende med landevejen fra Oksbøl mod Ho og Blaavand, kommer man gennem Bordrup klitplantage. Hvis man kort før Bordrup Kro drejer fra til højre og følger en vej ind i plantagen, kommer man til en åben plads i plantningen, kaldet »Ulslo« (tidligere »Ulfslaage« eller »Ulvs-laage«). Her står en mindesten, rejst af beboerne i Bordrup.

På stenen står:

»Egnens Beboere satte denne Sten til Minde om de to Mænd, som dæmpede og tilplantede »Bordrup Sande«.

Poul Hansen, Klitplantør fra 1853 til 1891. Han var den første, som dæmpede Flyvesandet med Lyng og muliggjorde derved Klitternes varige Dæmpning og Tilplantning.

Hans Poulsen, Klitplantør fra 1891 til 1917. Han fortsatte og fuldførte »Bordrup Sandes« Tilplantning.

Bordrup Plantage, der paabegyndtes 1853, er en af Landets ældste Plantager. Den staar nu som et synligt Resultat af de to Plantørers Livsværk.«

Klitplantør Poul Hansen (Poul i Bordrup) er født i Kjelst, Billum Sogn, 29/9 1809 og er søn af gmd. Hans Sørensen og hustru Maren Thuesdatter.

Vej gennem »Ulslo«. På venstre side af vejen ses de af sandflugtskommissær Nees i 1851 el. 1852 plantede skovfyr; på højre side bjergfyr og østrigsk fyr, plantet af Poul Hansen.

I 1832 blev han indkaldt til militærtjeneste og lå i garnisonen i Helsingør i 1½ år og var med til 5 manøvrer, sidste gang i 1839. Hans dattersøn, afdøde direktør Marius Vibæk, fortæller, at da Poul Hansen vendte hjem fra en af de sidste mønstringer, så han i Korsør eller Nyborg for første gang et dampskib. De var nogle stykker, der slog sig sammen og fik mod en drikkeskilling lov til at gå ombord og bese skibet. Da han kom hjem, fortalte han naturligvis derom, men hans fader affærdigede ham kort med den bemærkning, at han ganske vist

havde været vidt omkring, men derfor syntes han dog ikke, han havde lov til at holde sin gamle far for nar med at fortælle ham sådan noget sludder, som at et skib kunne drives ved damp. Det første dampskib var jo ellers kommet til Danmark 1819; men efterretningsvæsenet var langsomt, og forholdene ganske anderledes end nu. Som illustration herpå fortalte Poul Hansen senere for sine børnebørn: »Hvis nogen i min barndom havde kunnet gå ind i et hus og der tændt ild uden fyrstøj, sådan som man senere kunne med svovlstikker, ville han være blevet anset for en troldmand.«

26/3 1837 blev Poul Hansen gift med Birgitte Lauridsen, f. 1810 i Tarp, Billum Sogn. Hun var datter af gårdmand Laurids Poulsen og hustru Birgitte Thuesdatter, og hendes fødsel kostede moderen livet, hvorfor hun fik hendes navn. Poul og Birgitte gik til Præst sammen og var fra den tid så godt som kærestefolk, og de vedblev at holde sammen gennem de mange år, til de kunne holde bryllup.

Før brylluppet købte Poul Hansen en gård i Borstrup, Oksby Sogn. Den var meget forfalden og markerne i høj grad forsømte. Første gang han besøgte gården, sad ejeren tværs over en bjælke fra udbygningerne. Bjælkens anden ende var stukket under kaffekedlen og brugtes som brændsel. På den måde havde han allerede gjort kål på flere fag udhus. Gæsteværelset var indrettet til svinesti o. s. fr. Og det meste af marken stod under vand.

26. marts 1837 holdt de så bryllup. Da de gik til kirke, havde de vinden med, og da de gik hjem, havde de også medvind. Det tog de som et godt varsel for fremtiden. Men som sagt var det hjem, de flyttede ind i, i den sørgeligste forfatning. Kakkelloven faldt ned den første morgen. Der var vist kun

een ko, der gav mælk, i alt fald var der ikke engang mælk nok til aftægtsfolkene, men de var flinke og hjælpsomme.

Med stor energi tog de unge fat på at forbedre ejendommen; men i den første tid måtte der tjenes noget udenom, for at de kunne eksistere, særlig om vinteren kunne Poul Hansen få en stor ekstrafor-tjeneste ved at stikke ål på fjorden. Undertiden havde Birgitte et svøbelsesbarn med i laden, når hun skulle tage hø fra. De arbejdede sig efterhånden frem til nogenlunde velstand.

I 1840 blev Poul Hansen opsynsmand på klitterne, hvilket betød, at han var ansat ved arbejdet med at standse sandflugten. I 1852 blev han af daværende stiftamtmand, kammerherre Lüttikau opfordret til at tage i lære hos en forstmand med det mål for øje at blive ansat som plantør ved »Bordrup Sande«. Poul Hansen undslog sig på grund af sin alder og sit dengang svigtende helbred og foreslog i stedet en anden, Jørgen Jørgensen, Bordrup; men da det kom til stykket, mente denne alligevel ikke at kunne tage af sted på grund af sin kones sygdom. Poul Hansen kom da i lære, og J. Jørgensen passede hans gård imens. 17. marts 1854 rejste han til Gøddinggaard i Nørup Sogn ved Vejle og lærte hos den senere skovrider, forstråd Fr. Bang (den senere klitinspektør Bangs fader).

Den 10. april 1854 kom Poul Hansen allerede tilbage igen. Det var længe før end ventet. Han kom hjem til gården ved nattetid og anstillede sig da som en bissekræmmer, der bad om nattely. Hans kone vidste ikke sine levende råd, da sønnen Hans pludselig udbrød: »Det er medenrålme får!« (Hans havde dette underlige »sej« dengang.) Det tyder på, at Poul Hansen hurtigt har sat sig ind i plant-

ningsarbejdet, da han allerede efter ca. 4 ugers forløb er tilbage og igang med arbejdet som plantør. Han havde da også lært at sætte pris på sin læremester, idet han omtaler ham som »en meget ordentlig og honnet Karl«.

Han begyndte nu plantningen i Bordrup; men måtte døje megen spot og spe af sine slægtninge på de gode Jorder i Billum Sogn. De kunne ikke forstå, det var muligt at fremelske træer i det nøgne sand, og det var der ikke mange, der kunne forstå.

Man havde tidligere, ca. 1815—20, forsøgt træplantning i klitterne, bl. a. i en lille lavning tæt øst for Oksby gl. Kirke, men navnlig i Thisted Amt. Disse plantninger lykkedes ikke særlig godt, især fordi plantevalget var forkert (skovfyr og rødgran), og en kommission, der i 1838 besigtigede disse anlæg, betegner dem som frugtesløse og fraråder al fortsættelse, om end dog et af anlæggene i Thisted Amt bør bevares, idet anlæggene, som kommissionen siger, »ere lærerige, vistnok ikke i Henseende til, hvad der *bør* gøres, men dog i Henseende til hvad der *ikke bør* gøres Havde man havt et saadant Erfaringsbeviis dengang da disse Anlæg begyndtes, saa vilde man have sparet Umagen med disse...« Om en samtidig anlagt plantning ved Ska-gen siger kommissionen dog, at »Muligheden af Skovopelskning i dette Tilfælde ligger tydeligt for Dagen«, og at dette anlæg bør bevares. Måske er det det heldige resultat her, der stadig har holdt tanken om skovplantning i klitterne vedlige. I 1851 fremsatte professor Bjerring i landstinget forslag om nye forsøg, og regeringen overdrog da disse til kammerherre Riegels, der var levende interesseret i al plantning. Kammerherre Riegels begyndte disse forsøg i Tornby og ved Nr. Elkjer i Hjørring Amt,

i Tvorup i Thisted Amt og i Bordrup i Ribe Amt; på det sidste sted havde sandflugtskommissær Nees allerede i 1851 og 1852 selv begyndt at plante lidt med tilskud fra amtet, og sandflugtskommissæren kendte Poul Hansen fra dennes arbejde som opsynsmand ved dæmpningsarbejdet; trolig er det, at de har talt sammen om muligheden for træplantning i klitterne, og at Poul Hansen allerede da har vist sin interesse så stærk, at det var naturligt, at man lagde et betydeligt pres på ham for at få ham til at overtage ledelsen af beplantningen, hvad hans breve til kammerherre de Thygeson (der tildels ligger til grund for det ovenfor omtalte) vidner om.

Det var en meget vanskelig opgave, Poul Hansen gik ind til. Man havde så godt som ingen erfaringer at bygge på, og det var derfor kammerherre Riegels' og hans tre plantørers første opgave at samle sig sådanne, men var det et lykkeligt valg, da regeringen valgte Riegels til at forestå det samlede plantningsarbejde, så var valget ligeså lykkeligt, da Riegels valgte Poul Hansen til at stå for forsøget i Bordrup. Fra første færd gik Poul Hansen op i arbejdet med liv og sjæl; et stort klitareal, som han ejede, gav han til plantningsareal, og for rigtigt at kunne hellige sig arbejdet, afstod han sin gård i Bordrup til sin svigersøn og fik selv en aftægtslejlighed i gården; tidlig og silde færdedes han i klitterne for altid at kunne gribe ind, når naturkræfterne ville ødelægge de unge plantninger, og med åbent øje og sind gjorde han hurtigt betydningsfulde erfaringer.

Før plantningen i klitten kunde foretages, måtte der dæmpes; dette foretoges i de første år af sandflugtsvæsenet og bestod i plantning af hjelme (klittag); men en sådan dæmpning kunne ikke

bringe sandet i ro; så snart det blæste, føg sandet, så det enten blæste bort fra de unge planter, der derved gik ud, eller føg ind over andre planter og begravede disse. Så fandt Poul Hansen på at køre afslået lyng op i klitten og dæmpe sandet hermed, og da han kunne se, at det var et virksomt middel, der helt kunne holde sandet i ro, ønskede han tilladelse til at fortsætte hermed, men det tog kammerherre Riegels ham meget unådigt op. Poul Hansen fortsatte dog forsøget for egen Regning, og det varede heller ikke længe, før de gode resultater også blev synlige for ledelsen, så at lyngdæmpning i løbet af få år også blev påbudt i de andre klitplantager. Det er vist ikke for meget sagt, at Poul Hansens indsats på dette område var den egentlige grund til, at det omsider lykkedes at få træerne til at vokse op og danne sluttede plantninger selv i de store klitter, som netop findes omkring »Ulslo«. I slægten fortælles det, at det var den dengang 16-17-årige Hans Poulsen, der havde foreslået faderen, at de nu — efter de mange forgæves forsøg med andre metoder — skulle prøve lyngen som dæmpningsmiddel.

Da plantningen i Bordrup tog sin begyndelse, brugte man forskellige planteredskaber, der dog alle dels var sene i brugen, dels gjorde det vanskeligt at få plantehullet til at stå i det tørre og løse sand, der almindeligvis løb ned i hullet, så de små planter fik roden ned i tørt sand og derved som oftest gik ud; Poul Hansen konstruerede derfor allerede i 1860 en plantespade, der bærer hans navn (Poul Hansens Klitspade), og som bruges den dag i dag til plantning af klittag og i en noget ændret form også til træplantning i klitplantagerne. Med denne spaltespade kan man i løst jord frembringe

et dybt hul med lige, fugtige vægge, så planten får roden ned i fugtig jord, og med en tilhørende såkaldt spjalte («Poul Hansens Plantejern»^{*)}) klap- per eller trykker plantemedhjælperen hullet til, så ingen luft trænger ned til rødderne, hvilket — navnlig på den tørre bund — er af overordentlig stor betydning for plantningen.

Poul Hansen var en myndig mand, der havde sine egne meninger og ikke var bange for at fremsætte dem selv over for sine foresatte. Der skulle være orden i tingene, hvor Poul Hansen arbejdede, og han tålte ikke sløseri af sine medarbejdere; han fordrede meget både af dem og sig selv, og de kom til at respektere ham. Ved ethvert større arbejde var han selv tilstede fra morgen tidlig til aften silde, og i den tid passerede der ikke let noget, der undgik hans opmærksomhed. Blev der opdaget et fejlgreb, fik synderen på hovedet, selv hans børnebørn blev flere gange jaget hjem, fordi de ikke havde gjort nøjagtigt, som det var blevet dem pålagt. Når han alligevel ikke blot var respekteret, men også afholdt, skyldtes det, at han tillige var en retfærdig arbejdsgiver, der tilmed gerne skaffede sine folk gode akkorder. Han kunne godt lide, arbejdet gik med liv og lyst, og i pauserne dreves alskens skæmt, tit blev der indgået et eller andet væddemål om en flaske vin, der så blev nydt på stedet. Et større arbejde kunne også slutte med et lille gilde, hvor de, der »hønsede« (nybegynderne) måtte af med deres ekstrabidrag.

^{*)} Spjalten kaldtes på den tid for en plantesabel; senere har sablen fået en anden betydning i plantagerne, idet ordet nu bruges som betegnelse for et redskab, hvor- med man »sabler« grenene f. eks. af bjergfyr, når disse generer andre træarter, som de er blandet imellem.

Marius Vibæk, der har nedskrevet mange af disse småtræk, fortæller, at han tydeligt mindedes det billede, der frembød sig, når det om aftenen hed: »Nu kommer »æ bjergfolk« (klitarbejderne).« I

Poul Hansen og hustru. Han bærer paryk, noget han ellers aldrig gjorde til daglig.

spidsen min bedstefar, der var lidt krumbøjet, men i øvrigt bevægede sig frit og rask, og omkring ham og bag efter ham arbejderne med deres spader og redskaber; når det optog blev observeret, blev der travlt i bedstemors køkken; thi bedstefar satte

megen pris på at få sin mad på bordet, når han kom hjem, og det fik han.«

Marius Vibæk fortæller også, at bedstefaderen lærte ham og hans søskende bogstaverne. »Han sad for enden af bordet, og jeg på foldbænken. Jeg syntes, det var strengt, sædet blev så forfærdelig varmt, men her hjalp ingen kære mor; bedstefar var en streng lærer, der ikke var blid, når det ikke gik, som det skulle, men på den anden side belønnede, når det gik godt. Belønningen var, at vi fik lov at se dyrene bag i ABC'en!« Ofte sad bedstefaderen ved sine regnskaber, børnene var da så stille som mus, en sådan medfødt respekt havde de for ham. Der kom mange fremmede, og børnene hørte opmærksomme på samtalerne. Derigennem kom han »til at stå for os som noget ud over det almindelige, som en mand, vi var stolte af at have til bedstefar.«

Med årene blev Poul Hansen næsten skaldet. Han led ofte af hovedpine; blev den særlig slem, kunne han stille urimelige fordringer. For at afværge hovedpinen havde han fundet på, at gå med hovedet indbundet i et tørklæde; det lagdes på en særlig måde med en knude i panden og karakteriserede ham som noget for sig selv — hvad han for øvrigt også var.

Poul Hansen afgang som klitplantør 1891 efter mange års trofast arbejde, og han nåede at se, at hans arbejde havde båret frugt og således ikke havde været forgæves.

22. oktober 1893 døde han og blev begravet på Mosevrå kirkegård. Hans hustru døde 28. januar 1906.

I Ribe Amtstidende for 2. november 1893 står følgende mindeord om Poul Hansen:

»Et Eftermæle.

I Søndags jordedes paa Mosevraa ny Kirkegaard fhv. Plantør, Dbm. Poul Hansen af Bordrup. Han blev noget over 84 Aar gammel, idet han nemlig var født i Kjelst 29. September 1809. I 1854 blev han — efter at have virket en Del Aar som Klitfoged — antaget som Klitplantør for »Bordrup Sande«.

At det just ikke var noget let Opgave for ham at paabegynde Tilplantningen af et Areal som »Bordrup Sande« har man tit ytret sig om, da nævnte »Sande« var noget af de mest nøgne og raa Klitter, som fandtes i Oksby Sogn; men Poul Hansen lod sig ikke afskrække; han blev ved at plante Aar for Aar, og hvilket smukt Resultat havde den gamle Mand ikke nu — da han 1. April 1891 tog sin Afsked af Klitvæsenets Tjeneste — at se tilbage paa.

Jo, sandelig, der staar paa »Bordrup Sande« et levende Minde om Poul Hansen; han har — som Pastor Schou udtalte sig i Ligtalen — i Virkeligheden forstaaet at gøre sig Jorden underdanig; thi man maa jo huske paa, at da Poul Hansen begyndte Træplantningen, havde man ikke saadanne Erfaringer at støtte sig til som nu til Dags. Poul Hansen var skattet meget højt af saavel over- som underordnede; man hørte f. Eks. aldrig Arbejdsfolk skulle klage over ham; han var altid venlig, men bestemt overfor dem.

I 1859 blev Poul Hansen som Paaskønnelse for sin Flid og Dygtighed benaadet med Dannebrogsmændenes Hæderstegn, og siden han i 1891 tog sin Afsked, har han oppebaaret en aarlig Pension af 800 Kr. I 1887, 6. Marts, fejrede Poul Hansen og Hustru Guldbryllup; hans efterladte Enke er 83 Aar, men endnu rørig og rask. Poul Hansen efterlader

sig 3 Børn, hvoraf en Søn, Hans Poulsen, er hans Efterfølger som Plantør i Bordrup Plantage.

Han har 15 Børnebørn og 9 Børnebørnsbørn.

Som en Sjældenhed kan anføres, at han blev Oldefader paa sin Guldbryllupsdag.«

Efter Poul Hansens død sørgede klitinspektøren, kammerherre de Thygeson for, at hans enke blev tildelt en årlig understøttelse; ved denne lejlighed skriver de Thygeson bl. a.:

»Da Poul Hansen blev Plantør ved Bordrup Plantage, afstod han sin Gaard i Bordrup til sin Svigersøn med Forbehold af Bolig og Aftægt for sig og sin Hustru. Svigersønnen staar sig ret godt, og det er almindelig antaget, at Poul Hansen stadig har oplagt Penge af sin Lønning som Plantør. Sønnen Hans Poulsen er Plantør efter Faderen ved Bordrup Plantage og har en lille Ejendom paa ca. 2 Td. Hartkorn. Der er ingen uforsørgede Børn efter P. Hansen.

Der kan derfor formentlig ikke være Tale om, at Enken efter P. H. lever i trange Kaar, og at en Pension til hende er en bydende Nødvendighed. Men jeg skal ikke destomindre nævne, at det er ham, Poul Hansen, der fik fastslaaet, at Lyngen er det bedste Materiale ved Dæmpning af Sandflugt, og som stærk gjorde det muligt i alle de andre Amter at faa Lyngens Anvendelse indført til Trods for en heftig Modstand fra Sandflugtskommissær Faye i Hjørring Amt og Kammerraad Lykke i Thisted.

Det var ligeledes P. H., der kom under Vejr med, at den ofte ved Udplantningen sædvanlige Fremgangsmaade at anvende Kulturjord, hvis Anskaffelse og Anvendelse kostede Penge, til hver enkelt Plante, var til ingen Nytte i Sandflugtsarealer, og det var ligeledes ham, der ved Anvendelsen af en

smalbladet Spade udfandt i Klitarealer, men vel at mærke kun i disse, saasom i Bordrup vilde Klitbjerge, at faa udført Plantningen paa den nemmeste og billigste Maade. Endnu skal jeg tilføje, det ogsaa var ham, som erkendende, at det var en kostbar Affære og med adskillige Ulemper forbunden

Klitplantør Hans Poulsen.

Sag at have Planteskoler langt borteliggende paa lejet god Jord, der fik udført, hvad der nu alle vegne finde Sted, at Planteskolen anlægges i selve Beplantningsarealet.

Naar jeg endnu maa tillade mig at tilføje, at han var den eneste medgørlige Mand og i en sjælden Grad ligesaa personlig ihærdig som paaseende, at Arbejderne bestilte saa meget som muligt, saa tillader jeg mig at formene, at en, endog rigelig Pension til Enken, vil af alle, som er bekendte med Forholdene, anses for berettiget, og at det vil blive paaskønnet, at det høje Ministerium paa denne Maade paaskønner P. Hansens store Fortjenester.«

Poul Hansens søn, Hans Poulsen, fulgte sin far i stillingen som klitplantør for Bordrup plantage fra 1891 til 1917. Hans Poulsen er født i Bordrup 2. september 1841 og døde i Mosevraa 14. juli 1925.

Han fortsatte i faderens spor det arbejde, som Poul Hansen havde påbegyndt, på en god måde og fuldendte, som der står på stenen i »Ulslo«, »Bordrup Sande«s tilplantning.

De to plantører hviler nu begge på Mosevraa kirkegård tæt ved den plantning, der er et stolt og levende minde over deres geniale og udholdende gerning.
